

Jos van der Lans – Van onderop – 4-9-2024

***_{1/2}

Het voorwoord van Pieter Hillhorst maakt meteen duidelijk waar dit boek van Jos van der Lans over gaat: een selectie columns uit de periode 1987-2024 voor het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken. Rode draad: beleidsmakers en sociaal werkers, erken Burgerkracht en maak hier op een goede manier gebruik van. Dat is niet hetzelfde als vraag gestuurd werken en “op je handen zitten”, maar betekent luisteren, faciliteren en Samen werken.

In het boek klinkt voortdurend de kritische en soms wat spottende stem van Jos van der Lans door. De auteur toont helder aan hoe leefbaarheidsproblemen samenhangen met zich terug trekkende professionals of professionals die geen rugdekking krijgen. Hij is wars van systeemdenken. Voorbeelden zijn het kinderopvangtoeslag schandaal, het jarenlang negeren van de gevaren van de gaswinning in Groningen, en beleidsnota's die weliswaar een gedegen beschrijving geven van een probleemveld en vol staan met data, grafieken en tabellen, maar niet resulteren in concrete plannen. Hij noemt als voorbeeld een beleidsnota over minderhedenbeleid, dat een mooi overzicht geeft van allerlei ontwikkelingen, een diagnose stelt over de toestand van migranten, en nieuwe wenselijkheden benoemt, maar waarin het dagelijks werk van instituties en professionals, de interactie tussen minder- en meerderheden, en de overlevingsstrategie van migranten buiten het verhaal vallen. Over eenvoudige vragen als: waar doen zich welke problemen voor, is interessant minderhedenbeleid in de maak en wie maakt het, zijn er structurele behoeften etc. komt de lezer niets te weten. Maatschappelijke verschijnselen zoals de multiculturele samenleving vragen om betere antwoorden. Volgens een column waarin Van der Lans de beladen term van verschillende kanten belicht, vragen problemen en de dynamiek van de multiculturele samenleving niet om beleidsmatige probleembeschrijvingen of abstracte sociologische analyses, maar om direct handelen en het mobiliseren van verantwoording en verantwoordelijkheid.

Als tegenhanger van systeemdenken pleit Van der Lans voor zogenoemde Eigen Kracht conferenties, bijvoorbeeld waarbij ouders, familie, vrienden en burens een plan maken om voor iedereen een veilige omgeving te creëren en zo uithuisplaatsingen te voorkomen. Burgerkracht, waarbij

buurtbewoners samen het heft in eigen hand nemen. Het is in dit verband wel frustrerend dat burgerkracht vaak gepaard gaat met een gebrek aan burgermacht. Van der Lans pleit er voor om het denken over de vormgeving van de publieke sector te starten bij de Kleinst Denkbare Organisatorische Eenheid van de Publieke Sector (K-DOEPS: de relatie tussen burger(s) en professional(s)). Niet het verlenen van een dienst zou het centrale paradigma moeten zijn, maar een relationeel paradigma, gericht op het optimaliseren van de betrekking tussen mensen, waarvan de deskundigheid heeft en waarop de ander een beroep doet.

Een ander mikpunt van kritiek is marktwerking en openbaar aanbesteden. De eenzijdige focus op efficiency en kostenreductie heeft geleid tot schaalvergroting en een grotere afstand tussen organisaties en lokale bewoners- en cliëntenbelangen, en gaat daarmee ten koste van de kwaliteit. Vaak komen op termijn hogere kosten aan het licht. Niet zelden ondermijnt marktwerking in het sociale domein (welzijn, kinderopvang) de verbinding met lokale bewonersorganisaties. De ironie van zijn stukken hierover druipt er van af, maar wordt soms totaal niet begrepen. De resultaten zijn navenant. Een management statement als " Voor een sterke concurrentiepositie is massa nodig" staat soms haaks op waar het inhoudelijk omgaat en heeft in de besproken casus zelfs tot een faillissement geleid.

Van der Lans laakt ook de "transparantieterreer", die geen cijfers oplevert die professionals en hun cliënten helpen, maar vooral bedoeld is om de controle door managers en de politiek aan te scherpen. Zijn column over "Sociaal gewenst tijdschrijven" is de sectoren zorg en welzijn illustreert vrij cynisch hoever we hierin zijn doorgeslagen. Voor het lezen van vakliteratuur hebben professionals te weinig tijd.

Mintzberg en zijn boek "The structure of organisations" worden aangehaald in een column over "De performance-paradox". Mintzberg bestempelt een professionele organisatie een conglomeraat van in loondienst werkzame beroepsbeoefenaren, die met een beroep op hun professionele autonomie vooral hun eigen gang gaan en zich weinig gelegen laten liggen aan de doelstellingen van een organisatie. De column hierover dateert uit 2002, maar volgens het voorwoord zijn de columns van Van der Lans nog verrassend actueel...

In een column over "veranderingsconsultants" stelt Van der Lans dat als het voor managers ingewikkeld wordt al snel een beroep wordt gedaan op externen, die weinig feeling hebben met de praktijk van alledag. Een risico is dat het reflexieve vermogen van instellingen in de sociale sector aan het opdrogen is, aldus van de Lans. De column "Kantelen" wijst op voortdurende veranderingen, waarbij de focus op budgetten, output metingen en efficiency control worden afgewisseld met "terug naar de burger", om vervolgens weer snel terug te kantelen.

Zo gaat het dit hele boek door. Van de MageBanenMarkt in Amsterdam, de Tokkie-mania, de moord op Theo van Gogh en de zogenoemde vermaatschappelijking van de psychiatrie tot wensdenken, manipuleren van keukentafelgesprekken, de participatiesamenleving, de Privacywet (AVG), de neoliberale droom, en grensoverschrijdend gedrag van leidinggevende ambtenaren, vrijwel niets lijkt aan de kritische pen van Van der Lans te kunnen ontsnappen.

Reflectie

Met een knipoog naar de column "De verleuking van Nederland" kun je dit boek typeren als best wel een leuk boekje. Je ziet de schrijver bijna voor je als hij zich kwaad maakt over wat volgens hem niet deugt en driftig op zijn laptop begint te tikken. Wat het extra leuk maakt is de zelfspot die er in door klinkt. De auteur toont zich een relationeel en sociaal betrokken mens, met een heilig geloof in SAMEN. Mensen hebben elkaar nodig om te floreren.

Dit vraagt om samenwerking tussen beleidsmakers, professionals en de mensen om wie het gaat, wederzijds respect, vertrouwen, en erkenning van elkaars kennis, talenten en ervaring. Het is soms alsof ik mezelf hoor praten. Wat zou het mooi zijn als de maatschappij minder gebaseerd zou zijn op wantrouwen, ego's, een eenzijdige focus op geld en korte termijn politiek, en meer op empathie, echt naar elkaar luisteren, zich in elkaar verdiepen, en de wil en inzet om iets voor de ander te betekenen.

Er zit ook iets treurigs in het boek. Volgens het voorwoord wordt Van der Lans goed gelezen en worden zijn inzichten regelmatig geciteerd door beleidsmakers, maar in de praktijk weinig toegepast. De kritische kanttekeningen bij thema's zoals marktwerking, controlezucht, de transparantieterror, ze zijn inderdaad nog steeds actueel en niet opgelost. Met een variant op een roepende in de woestijn zou je de auteur een schrijvende in een wereld van blinden kunnen noemen. Het lijkt er op dat we maar moeizaam leren en niet optimaliseren, maar geregeld het kind met het badwater weggooien, om vervolgens te ontdekken dat vers badwater niet altijd brengt wat we er van verwachten en wel het kind kwijt zijn.

Het is jammer dat de bundel columns een epiloog ontbeert. Met zoveel levenswijsheid, opgedaan in talloze bijeenkomsten en gesprekken met professionals en zorgvragers, ben ik benieuwd hoe Van der Lans op al zijn actieve jaren terug kijkt en welke adviezen en overdenkingen hij voor alle betrokkenen, pardon, stakeholders, anno nu zou hebben.

Ik verbaas me er wel eens over dat in beleidskringen (ogenschijnlijk?) zo weinig gebruik gemaakt wordt van vruchtbare communicatietechnieken om tot betere oplossingen te komen, die ook op de langere termijn succesvol zijn. Ooit deed ik mee aan een debat in een Lagerhuisopstelling, waarin deelnemers willekeurig in het vak van voor- of tegenstanders werden ingedeeld. Dan merk je al snel dat als je een stelling of beleidskeuze moet verdedigen waar je eigenlijk vurig tégen bent, je ook argumenten vóór moet onderkennen. Door hoor en wederhoor neemt de kans op wederzijds begrip en breder inzicht toe, is mijn stelling. Beide vakken vullen met een combinatie van beleidsmakers, professionals en de mensen die het aangaat, en zo met elkaar in gesprek gaan (liever niet primair "in debat" of "in discussie") en begeleid door een wijze en vakkundige moderator, zou wel eens tot verrassende resultaten kunnen leiden. Een gesprek mag af en toe best schuren, maar te vaak gaat het om het uitschreeuwen van het eigen gelijk en hierin volharden en ontaarden debatten in bekvechten en elkaar afzeiken. De politiek geeft hier helaas maar al te vaak het slechte voorbeeld. Eigen Kracht conferenties blijken eveneens een succesvolle vorm om samen naar adequate oplossingen te zoeken. Maar laat ik stoppen, want anders wordt deze reflectie zelf een column, en het schrijven hiervan laat ik liever aan Jos van der Lans over. Of zo nodig aan Van der Lans 2.0.